

Г. В. Анікіна
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.151.6

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ СМЕРТІ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Досліджено особливості смерті фізичної особи як юридичного факту, з'ясовано вплив цієї життєвої обставини на цивільні правовідносини.

Ключові слова: юридичні факти, юридичні наслідки, функції юридичних фактів, смерть фізичної особи, правоздатність, правова категорія, фидуціарні договори, неперсоніфіковані зобов'язання.

Важливість юридичних фактів для цивільного права навряд чи можна переоцінити, адже лише їх настання тягне за собою виникнення відповідних юридичних наслідків, і навпаки, відсутність перших не дає можливості з'явитися другим [1, с. 5]. Особливий науковий інтерес викликає класифікація юридичних фактів за критерієм наслідків, до яких призводить їх настання, за яким традиційно юридичні факти поділяють на правостворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі.

В. Н. Синюков під поняттям правостворюючих юридичних фактів розуміє факти, на основі яких суб'єкти набувають певних прав і обов'язків, з наявністю яких норми діючого законодавства пов'язують виникнення правовідношення [2, с. 19]. На думку О. В. Барінова до правостворюючих юридичних фактів належать ті з них, котрі викликають виникнення цивільних правовідносин — “вдихають життя” у правовідношення [3, с. 71]. Правозмінюючі юридичні факти — тягнуть за собою збільшення або зменшення обсягу визначених прав чи обов'язків. М. А. Рожкова звертає увагу, що правозмінюючі юридичні факти тягнуть за собою зміну вже існуючих цивільних правовідносин. Правоприпиняючими називають такі юридичні факти, котрі тягнуть припинення цивільного правовідношення в цілому [1, с. 54], ліквідують визначені права й обов'язки, котрими суб'єкт володів до виникнення цих фактів.

Не можна обійти увагою і дискусію з приводу існування, окрім правостворюючих, правозмінюючих та правоприпиняючих юридичних фактів, ще однієї групи — правоперешкоджаючі. Противники виокремлення цього різновиду юридичних фактів вважають за недопустиме віднесення до юридичних фактів обставин, властивість яких полягає саме в тому, що вони не викликають настання правових наслідків. С. С. Алексєєв та О. В. Барінов висловлюють зауваження з приводу класифікації юридичних фактів за критерієм юридичних наслідків. Науковці говорять про те, що поділ юридичних фактів на правостворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі в значній мірі є умовним, оскільки в різних ситуаціях одні і ті ж юридичні факти можуть виступати в ролі фактів як правостворюючих, так і в ролі правозмінюючих та правоприпиняючих [4, с. 157; 3, с. 71]. Піддає сумніву зазначену класифікацію юридичних фактів також і О. А. Красавчиков, зауважуючи, що при розгляді одного і того ж правовідношення, з точки зору прав і обов'язків двох чи більше суб'єктів, виявиться, що правовідношення може одночасно виникати для одного суб'єкта, припинятися для другого і змінюватися для третього [5, с. 77]. А. М. Чувакова пропонує виокремити ще один різновид юридичних фактів, з якими правові норми пов'язують виникнення, зміну і припинення цивільних

правовідносин, — змішаний і, таким чином, вирішити колізійні питання [6, с. 23]. На нашу думку, виокремлення запропонованого автором різновиду юридичних фактів не зможе вирішити існуючих проблем, адже одні юридичні факти викликають лише виникнення та зміну цивільних правовідносин, інші — зміну та припинення, треті — лише виникнення та припинення тощо. Погоджуємось із зауваженням М. А. Рожкової з приводу того, що важливе практичне значення має дослідження саме функцій юридичних фактів, серед яких одночасно можна виділити декілька за кожним юридичним фактом. Так, юридичні факти можуть одночасно виконувати функції правоприпинення і правостворення, або правостворення, правозміни та право припинення. Таким чином, один і той самий юридичний факт може виконувати дві і більше функцій. Межа між ланками цієї класифікації є настільки розмитою, що іноді важко віднести той чи інший юридичний факт до тієї чи іншої групи. Не можна заперечувати, що юридичні факти, взаємодіючи, тягнуть за собою в одних випадках виникнення прав та обов'язків, у других — їх припинення, а в третіх — зміну. Тут йде мова про виконання юридичними фактами різноманітних динамічних функцій, тобто про вплив юридичних фактів один на одного і на цивільне правовідношення [1, с. 58]. Підтримуємо думку, що класифікаційним критерієм повинні виступати не функції юридичних фактів, а безпосередньо юридичні наслідки, які виникають внаслідок настання юридичних фактів.

Одним із юридичних фактів, у результаті настання якого відбувається виникнення, зміна та припинення цивільних правовідносин, є смерть фізичної особи. Вивчаючи праці науковців, які займаються проблематикою юридичних фактів, зауважуємо, що смерть дуже часто розглядається лише як підстава припинення зобов'язань; автори не враховують ту обставину, що така подія пов'язана не тільки з особою померлого, а й здійснює вплив на інших суб'єктів права, обумовлює виникнення і зміну прав для інших суб'єктів, пов'язаних з особою померлого, держави тощо. Можливо, на це вплинув той фактор, що смерть ЦК УРСР 1922 р. не визнавалась підставою виникнення, припинення чи зміни зобов'язань, і тільки ЦК УРСР 1964 р. (ст. 223) визнав цю обставину як юридичний факт, як одну з підстав припинення зобов'язань.

У юридичній літературі науковці, які досліджували проблематику юридичних фактів, зокрема такі, як С. С. Алексєєв, О. В. Барінов, О. А. Красавчиков, О. С. Йоффе, А. М. Чувакова, М. А. Рожкова, Г. В. Кикоть, розглядали смерть фізичної особи як юридичний факт, проте достатньої уваги дослідженню цієї події не було приділено.

З погляду правової категорії, смерть для небіжчика є виключно правоприпиняючим юридичним фактом, але вона може бути основою правоутворюючого та правозастосовного юридичного факту для тих, хто живе. Смерть є явищем, яке здатне створювати певні права та обов'язки для великої кількості людей [7, с. 10]. Вважаємо за доцільне детальніше дослідити трансформацію цивільно-правових відносин у зв'язку зі смертю людини, виявити та проаналізувати наслідки, які виникають у зв'язку з цією подією. Звичайно, ми не маємо на меті охопити в нашому дослідженні абсолютно всі наслідки, які мають місце при настанні цієї життєвої обставини в окремих випадках, але зробимо спробу дослідити деякі з них. Насамперед розглянемо деякі права та обов'язки, які виникають внаслідок події смерті особи. Після закінчення певного строку з дня смерті особи виникають правовідносини, пов'язані з реалізацією права дружини, дітей на спадщину. У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні, або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті, а також на відшкодування витрат на поховання і моральної шкоди. Специфіка даного деліктного зобов'язання проявляється, насамперед, в тому, що результатом шкоди, завданої життю фізичної особи, є її смерть [8, с. 1100]. Смерть фізичної особи є підставою для початку відліку строку чинності майнових прав інтелектуальної власності. Так,

відповідно до ст. 446 ЦК України строк чинності прав інтелектуальної власності на твір вираховується з 1 січня року наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів. Це положення відображено також і в ч. 2 ст. 28 ЗУ “Про авторське право та суміжні права” [9]. У випадках і в порядку, передбачених законодавством, особисті немайнові права й інші нематеріальні блага, які належали померлому, можуть здійснюватися і захищатися і після його смерті спадкоємцями або іншим особами тощо.

Що стосується припиняючи функцій, слід зазначити насамперед, що в момент смерті фізичної особи припиняється право та дієздатність померлого. Відповідно до ч. 4 ст. 25 Цивільного кодексу України “... **цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті**” [10]. Смерть фізичної особи є підставою для припинення права власності цією особою на будь-яке майно (п. 11 ст. 346 ЦК України). Відповідно до ст. 140 Земельного кодексу України смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця є підставою для припинення права власності на земельну ділянку [11]. Смерть особи, на користь якої було встановлено особистий сервітут відповідно до п. 6 ч. 1. ст. 406 ЦК України, є підставою для його припинення, адже особисті сервітути встановлюються в інтересах конкретно визначеної особи, і користуватися ним може тільки конкретно визначена особа [10]. У випадку смерті опікуна припиняється опіка та піклування. Орган опіки та піклування призначає підопічному нового опікуна (піклувальника) або обирає іншу форму влаштування підопічного. Внаслідок смерті фізичної особи підприємця відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців” проводиться державна реєстрація припинення її підприємницької діяльності та вноситься до єдиного Державного реєстру запис про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності [12]. Відповідно до ч. 1 ст. 104 Сімейного кодексу України смерть одного з подружжя є підставою для припинення шлюбу [13].

У ст. 1219 ЦК України дається перелік прав та обов’язків особи, які нерозривно пов’язані з особою спадкодавця, припиняються внаслідок смерті фізичної особи і не входять до складу спадщини, це:

- 1) особисті немайнові права;
- 2) право на участь у товариствах та право членства в об’єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;
- 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров’я;
- 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;
- 5) права та обов’язки особи як кредитора або боржника, передбачені ст. 608 ЦК України.

Ч. 5 цієї статті встановлює правило про неможливість успадкування прав та обов’язків спадкодавця відповідно до правил, встановлених ст. 608 ЦК України: “Зобов’язання припиняється смертю боржника, якщо воно нерозривно пов’язане з його особою і у зв’язку з цим не може бути виконане іншою особою. Зобов’язання припиняється смертю кредитора, якщо воно нерозривно пов’язане з особою кредитора”.

Ряд статей Книги п’ятої Цивільного кодексу визначає смерть фізичної особи як підставу припинення того чи іншого зобов’язання. Так, смерть користувача, якому річ була передана в користування за договором позики, є підставою для його припинення (ст. 835 ЦК України), смерть довірителя або повіреного є підставою для припинення договору доручення (п. 3 ч. 1. ст. 1008 ЦК України). Відповідно до ч. 1. ст. 1027 ЦК України у разі смерті фізичної особи — (комісіонера) припиняється договір комісії, смерть вигодонабувача визнається підставою для припинення договору управління майном (п. 3 ч. 1 ст. 1044 ЦК України). Відповідно до ч. 3 ст. 1141 смерть фізичної особи — учасника визнається однією з підстав припинення договору простого товариства. Смерть фізичної особи (наймача) відповідно

до ч. 1 ст. 781 ЦК України є підставою для припинення договору оренди. У випадку смерті людини, якій річ було передано в користування за договором позички, цей договір також підлягає припиненню (ст. 835 ЦК України) [10]. Таким чином, обставина смерті в зазначених договорах є підставою для їх припинення. Що стосується ч. 5 ст. 1219 ЦК України, то вона відсилає нас до ст. 608 цього ж Кодексу, яка встановлює: “Зобов’язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов’язаним з його особою і у зв’язку з цим не може бути виконане іншою особою. Зобов’язання припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов’язаним з особою кредитора”. О. О. Кот слушно зауважує, що Закон не закріплює вичерпного переліку таких зобов’язань — законодавець визначає тільки їх ознаку (суворо особистий характер). Законодавча заборона заміни кредитора в зобов’язаннях, нерозривно пов’язаних з особою кредитора, обумовлена, передусім тим, що такі зобов’язання за своєю природою не пристосовані до передачі [14, с. 14]. Погоджуємось також з думкою А. О. Гелич, яка говорить про те, що поняття “... права та обов’язки” нерозривно пов’язані з особою спадкодавця, це розкривається у ст. 1219 ЦК України, є відкритим і потребує уточнення [15, с. 65–67].

У юридичній літературі залежно від того, наскільки виконання зобов’язання залежить від персоніфікації суб’єктів, зобов’язання поділяють на неперсоніфіковані і персоніфіковані (фідуціарні). Неперсоніфіковані зобов’язання — зобов’язання, в яких для виконання зобов’язання не має значення суб’єкт зобов’язання. Фідуціарні (особистісні) (від лат. *fiducia* — довіра) правочини — це ті, що базуються на особливо довірчих відносинах між суб’єктами, які їх вчиняють; зобов’язання, які повинні бути виконані конкретною особою чи перед конкретною особою; у разі відсутності однієї із зазначених осіб вони не переходять у правонаступництво та припиняються [16].

О. С. Йоффе вважав, що фідуціарний характер властивий лише тій угоді, сутність якої спирається на взаємну довіру її учасників [17, с. 208]. Такого ж погляду дотримується Г. Ф. Шершеневич, який зазначає, що правовідносини, які мають фідуціарний характер, засновані на взаємній довірі та на припущенні чесності і здатності у контрагентів [18, с. 662]. Таким чином, основним та невід’ємним елементом, на якому базуються відносини за фідуціарними договорами, є елемент довіри. При цьому існування договору залежить рівною мірою від того, кому виявлено довіру, і від того, хто цю довіру виявляє.

З приводу деяких договорів виникають неабиякі сумніви чи є вони фідуціарними, чи підлягають припиненню у випадку смерті фізичної особи чи ні. Так, відповідно до ч. 3 ст. 559 ЦК України, а також відповідно до ч. 1 ст. 523 ЦК України ми можемо зробити висновок, що смерть фізичної особи (боржника) є підставою для припинення договору поруки [10]. На жаль, встановивши обставину смерті боржника підставою для припинення договору поруки, законодавець не враховує ще одну обставину, яка може мати місце, а саме — випадок, коли має місце смерть поручителя. Тому на практиці та в юридичній літературі виникає питання: чи є обставина смерті поручителя підставою для припинення договору поруки?

Одні науковці вважають, що не залежно від того, чи живий поручитель чи ні, це зобов’язання є солідарним і нікуди не дінеться, воно переходить до його спадкоємців у порядку спадкування в розмірі спадкового майна. Прихильники зазначеного погляду мотивують його тим, що до складу спадкового майна входять усі права й обов’язки, які належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини і не припинилися в момент його смерті (ст.ст. 1216–1218 ЦК України). Щодо цієї проблеми дуже розділяються думки не тільки юристів, але й у судовій практиці. Так, колегія суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, розглянувши в судовому засіданні справу про виконання договірних зобов’язань, встановила, що у травні 2009 року відкрите акціонерне товариство “Державний ощадний банк України” в особі Баштанського відділення (далі — Банк) звернулося

до суду із зазначеним позовом. Між Банком та ОСОБА_8 було укладено кредитний договір, за яким Банк надав ОСОБА_8 кредит у сумі 10 тис. грн. під 23 % річних строком на 36 місяців. У забезпечення кредитного договору між Банком, ОСОБА_8 та ОСОБА_6 і ОСОБА_7 було укладено договори поруки, відповідно до умов якого ОСОБА_6 і ОСОБА_7 зобов'язалися відповідати перед Банком солідарно в повному обсязі за своєчасне і повне виконання зобов'язань. ОСОБА_8 — боржник по кредитному договору — померла. Заборгованість за кредитним договором складає 4 751 грн. 85 коп. Банк просив стягнути на їхню користь зазначену суму заборгованості з поручителів — ОСОБА_6 і ОСОБА_7, а також судові витрати по справі.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду України частково скасувала рішення Баштанського районного суду Миколаївської області від 28 липня 2009 р., залишивши без змін ухвалу апеляційного суду Миколаївської області від 1 жовтня 2009 р. Рішення Верховного Суду було мотивовано тим, що, відмовляючи в позові, суд першої інстанції виходив з того, що позичальниця за кредитним договором ОСОБА_8 померла. На час її смерті будь-яких порушень умов договору не встановлено. У разі смерті фізичної особи (боржника) обов'язки, які цією подією не припиняються, входять до складу спадщини і переходять у повному обсязі до інших осіб спадкоємців. Таким чином, відбувається передбачена законом заміна боржника у зобов'язанні, заміна умов та обсягу відповідальності нового боржника спадкоємця. За спірним кредитним договором має місце заміна боржника, що свідчить про припинення договору поруки укладеного з ОСОБА_6 і ОСОБА_7. Поручителі ОСОБА_6 та ОСОБА_7 поручалися за виконання саме ОСОБА_8 її зобов'язань за кредитним договором і не погоджувалися забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником відсутні підстави для відповідальності поручителів після її смерті.

Рішення Баштанського районного суду мотивувалося тим, що відповідно до ст. 608 ЦК України зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою, і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. На думку ж колегії суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, зобов'язання є нерозривно пов'язаним з особою, якщо мова йде про особисті немайнові права та інші нематеріальні блага, оскільки вони тісно пов'язані з фізичною особою і вона не може відмовитись від цих прав або бути позбавлена цих прав. У спорі, що розглядається, мова йде про кредитні правовідносини, а отже, зобов'язання не є нерозривно пов'язаними з особою боржника і після його смерті не припиняються. Згідно з ч. 1 ст. 1282 ЦК України, спадкоємці, зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Однією з підстав припинення поруки, передбаченою ч. 3 ст. 559 ЦК України, є переведення боргу на іншу особу (якщо тільки поручитель не поручиться за нового боржника). Однак в такому випадку має місце цілеспрямована заміна боржника за згодою сторін, а в разі смерті боржника зобов'язання переходить до спадкоємців, причому це не тягне за собою зміну умов та обсягу відповідальності, оскільки до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцю [19].

Не можемо в повній мірі погодитись з думкою Верховного суду, що зобов'язання є нерозривно пов'язаним з особою, якщо мова йде про особисті немайнові права та інші нематеріальні блага, оскільки вони тісно пов'язані з фізичною особою і вона не може відмовитись від цих прав або бути їх позбавлена. Вважаємо, що особистісними є ті зобов'язання, які базуються на особливо довірчих відносинах між суб'єктами, які їх вчиняють, зобов'язання які повинні бути виконані конкретно особою чи перед конкретною особою, не переходять у правонаступництво. Не згодні також з думкою, що ч. 3 ст. 559 ЦК України, якою встановлено, що договір поруки припиняється у разі переведення боргу на іншу особу, має на увазі лише цілеспрямовану заміну боржника, адже вказівки на це у зазначеній статті немає.

Вважаємо, що зазначене положення стосується як випадків добровільного переведення боргу, так і заміни кредитора незалежно від волі контрагентів, у тому числі і в порядку правонаступництва у зв'язку зі смертю особи. Окрім цього, посилаючись на ст. 559 ЦК України, суд не враховує ту обставину що положення ч. 3 зазначеної статті регулює правові наслідки, які настають у випадку смерті поручителя, а не боржника.

Вважаємо, що цілком очевидним є те, що договір поруки належить до особистісних (фідучіарних) зобов'язань. Для поручителя під час укладення договору важливе значення мають особистісні характеристики боржника за якого він поручається, так само, як поручитель бере на себе особистий обов'язок, поручаючись за боржника. Вважаємо, що як смерть фізичної особи боржника, так і подія смерті фізичної особи поручителя є підставою для припинення договору поруки. На нашу думку, доцільно внести доповнення до ст. 559 ЦК України, визначивши ще одну підставу для припинення договору поруки — смерть поручителя. Окрім того, варто звернути особливу увагу на момент виникнення зобов'язань за договором поруки. Якщо на момент смерті кредитні зобов'язання не порушено позичальником, то і не виникло зобов'язання перед кредитором у поручителя. Отже, немає мови про відповідальність спадкоємців поручителя за боржника. А якщо ж порушення, що стосується кредитного договору до смерті поручителя мали місце, то відповідно цей обов'язок уже виник і переходить у порядку спадкування до спадкоємців.

Ще одним із договором з приводу якого немає однозначного погляду, до якого різновиду неперсоніфікованих чи персоніфікованих він належать, є договір підяду. Відповідно до ст. 838 ЦК України підрядник має право, якщо інше не встановлено договором, залучити до виконання роботи інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їхньої роботи. Зі змісту зазначеної статті робимо висновок, що цей договір є неперсоніфікованим, для його виконання не має значення суб'єкт виконання. Продовжуючи аналіз ч. 1 ст. 838 стає цілком очевидним, що відповідальним перед замовником (не зважаючи на те, ким безпосередньо виконувалась робота) за результат виконаної роботи залишається генеральний підрядник. Тому знову ж таки виникає питання: чи припиниться договір підяду у випадку смерті фізичної особи — генерального підрядника, який повністю відповідає за результати виконаної роботи? Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 838 ЦК України замовник і субпідрядник не мають права пред'являти один одному вимоги, пов'язані з порушенням договорів, укладених кожним з них з генеральним підрядником, якщо інше не встановлено договором або законом. Звідси робимо висновок, що субпідрядник, який фактично виконав роботу, та замовник не мають між собою ніякого правового зв'язку, а працюють суто через генерального підрядника, на якого покладено усю відповідальність за виконання роботи. Вважаємо, що смерть фізичної особи (генерального підрядника) буде виступати у цьому договорі правоприпиняючим юридичним фактом. Це є значною проблемою для юридичної практики, адже у тому випадку, якщо роботи за договором підяду будуть виконані субпідрядником, а замовник захоче їх прийняти, між цими особами не буде існувати договірних правовідносин і не буде правової підстави для виконання зобов'язань. Тому вважаємо за потрібне врегулювати зазначену проблему на законодавчому рівні.

Вважаємо за необхідне в межах дослідження розглянути також і договори, які найтіснішим чином пов'язують правові наслідки з подією смерті. Такими є договір довічного утримання та спадковий договір. Відповідно до ст. 744 ЦК України за договором довічного утримання одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням довічно — тобто до моменту смерті [10]. За цим договором право власності у набувача виникає з моменту посвідчення договору (у випадках, встановлених законодавством, — з моменту державної реєстрації договору), однак до смерті відчужувача право розпорядження майном, переданим

за договором довічного утримання (догляду), законодавчо обмежене. Таким чином, до смерті відчужувача набувач відповідно до ч.ч. 1–2 ст. 754 ЦК України позбавлений права продавати, дарувати, міняти майно, передане за договором довічного утримання (догляду), укладати щодо нього договір застави, передавати його у власність іншій особі на підставі іншого правочину, окрім цього на майно, передане набувачу за договором довічного утримання (догляду), не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями набувача [10]. Так, повне право власності на майно, передане за договором довічного утримання, виникає в момент смерті фізичної особи відчужувача. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 755 ЦК України обставина смерті є підставою для припинення цього договору. Таким чином, смерть фізичної особи-відчужувача є для договору довічного утримання надзвичайно важливим юридичним фактом, від якого, по-перше, залежить виникнення повноправного права власності у особи-набувача, по-друге, така обставина також є підставою для припинення цього договору в цілому.

Варто також звернути увагу на те, що для договору довічного утримання має значення не тільки смерть фізичної особи — відчужувача, але і смерть особи-набувача. Хоча Закон у ч. 1 ст. 252 зазначає підстави для заміни боржника у договорі довічного утримання, проте у разі відмови відчужувача надати згоду на передання обов'язків набувача договір довічного утримання також підлягає припиненню. Ч. 2 зазначеної статті ЦК України дає можливість оскарження такої відмови у суді [10].

Ще одним договором, який тісно і безпосередньо пов'язаний з подією смертю, є спадковий договір. Згідно зі ст. 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває права власності на майно відчужувача [10]. Оскільки юридичні наслідки настають тільки при наявності юридичного факту — смерті відчужувача, то встановлення зазначеного юридичного факту має в зазначеному договорі надзвичайно важливе значення. Смерть відчужувача у спадковому договорі є підставою для набуття права власності на його майно набувачем.

Об'єктом зобов'язання, яке виникає зі спадкового договору, будуть дії набувача з виконання розпоряджень відчужувача [8, с. 1181]. Відповідно до ст. 1305 ЦК України такі розпорядження можуть полягати у вчиненні певної дії майнового чи немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Вважаємо, що у тому випадку якщо виконання дії, передбаченої ст. 1305 ЦК України, є тісно пов'язаним з особою набувача, і ніхто, окрім нього, не може виконати це зобов'язання, то в цьому випадку і смерть набувача буде мати правоприпиняюче значення у зазначеному договорі.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що завершальний етап людського існування має надзвичайно важливе значення для права, смерть є юридичною межею, актуальність дослідження якої є безсумнівною. Для права ця категорія має особливе значення, адже смерть людини розглядається як особлива подія, яка породжує ряд юридичних наслідків. Часто така життєва обставина помилково розглядається науковцями лише як підстава припинення зобов'язань. Автори не враховують ту обставину, що така подія пов'язана не тільки з особою померлого, а й здійснює вплив на інших суб'єктів права, обумовлює виникнення і зміну прав для інших суб'єктів, пов'язаних з особою померлого, держави тощо.

На сьогодні постає необхідність вирішення правових проблем, напрацювання та прийняття більш досконалих законів, пов'язаних з завершальним етапом людського існування. Тому варто здійснити переоцінку своєї позиції стосовно юридичного факту смерті фізичної особи. Одержані результати роботи будуть основою

для майбутніх досліджень смерті фізичної особи як юридичного факту та загальної проблематики юридичних фактів.

Список використаних джерел

1. *Рожкова, М. А.* Юридические факты гражданского и процессуального права [Текст] / М. А. Рожкова ; Исследовательский центр частного права. — М. : Статут, 2009. — 332 с.
2. *Синюков, В. Н.* Юридические факты в системе общественных отношений [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теория и история права и государства; история правовых учений” / В. Н. Синюков. — Свердловск, 1984. — 21 с.
3. *Баринов, О. В.* Классификация юридических фактов и их значение в трудовом праве [Текст] / О. В. Баринов // Вестник Ленинградского университета. Серия Экономика, философия, право. — 1978. — № 23. — Вып. 4. — С. 70–77.
4. *Алексеев, С. С.* Проблемы теории права [Текст] : [курс] [в 2 т.] / С. С. Алексеев. — Свердловск, 1972. — Т. 1. — 396 с.
5. *Красивчиков, О. А.* Юридические факты в советском гражданском праве [Текст] / О. А. Красивчиков — М. : Госюриздат, 1958. — 183 с.
6. *Чувакова, А. М.* Юридические факты, фактические составы и их дефекты [Текст] : [монограф.] / А. М. Чувакова. — Одесса : Фенікс, 2009. — 112 с.
7. *Вовк, В. М.* Смерть та мертве тіло як елементи римського права [Текст] / В. М. Вовк // Часопис Київського університету права. — 2009. — № 4. — С. 26–31.
8. Цивільний кодекс України [Текст] : Науково-практичний коментар [вид. 3-є, переробл. та доп.]. — Х. : Одісей, 2006. — 1200 с.
9. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ [Текст] // ВВР. — 1994. — № 3. — Ст. 64.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
11. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ [Текст] // ВВР. — 2002. — № 3. — Ст. 27.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-ІV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 31. — Ст. 263.
13. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-ІІІ [Текст] // ВВР. — 2002. — № 1. — Ст. 135.
14. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах [Текст] / [кер. автор. кол. та відповід. ред. А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова]. — К. : Юстиніан, 2006. — Частина 2. — 1008 с.
15. *Гелич, А. О.* Права та обов'язки особи, які не входять до складу спадщини [Текст] / А. О. Гелич // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції “Восьмі осінні юридичні читання”. (м. Хмельницький, 12–13 листопада 2009 року). — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2009. — С. 66–67.
16. Цивільне право України [Текст] : [навч. посіб.] / [Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.] / [за ред. Р. О. Стефанчука]. — К. : Наукова думка; Прецедент, 2004. — 448 с.
17. *Иоффе, О. С.* Советское гражданское право. Общее учение об обязательствах [Текст] : [курс лекций] / О. С. Иоффе. — Л. : ЛГУ, 1958. — 511 с.
18. *Шершеневич, Г. Ф.* Учебник русского гражданского права [Текст] / Г. Ф. Шершеневич. — Изд. 9-е. — М. : Издание Бр. Башмаковых, 1912. — 951 с.
19. Ухвала Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 08.09.2010 р. [Електронний ресурс] Український юридический портал. — URL : <http://jurportal.org/writ/11176630>.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 8 від 28 лютого 2012 року)

Надійшла до редакції 19.04.2012

Аникіна Г. В. Юридические последствия смерти как юридического факта в гражданском праве

Исследованы особенности смерти физического лица как юридического факта, выяснено влияние этого жизненного обстоятельства на гражданские правоотношения.

Ключевые слова: юридические факты, юридические последствия, функции юридических фактов, смерть физического лица, правоспособность, правовая категория, фидуциарные договоры, неперсонифицированные обязательства.

Anikina, G. V. The Legal Consequences of Death as a Legal Fact in Civil Law

In the article the features of death of physical person are investigational as a legal fact, influence of this vital circumstance is found out on civil legal relationships.

Key words: legal facts, legal consequences, functions of legal facts, death of physical person, legal capacity, legal category, confidence agreements, not personality obligations.

